

B. Metodika princípov rozhodovania Pamiatkového úradu SR vo veciach stavebnotechnického /alebo reštaurátorského/ zásahu

časť 7.
Stavebná časť – typologické druhy

Vypracoval:
Marek Zelina

Kaštiele a kúrie

OBSAH

1.	ÚVOD	3
2.	SÚČASNÝ STAV	4
3.	HISTORICKÝ VÝVOJ A TYPOLOGIA	6
4.	MATERIÁLY, POVRCHOVÉ ÚPRAVY, NÁTERY	8
5.	PAMIATKOVÝ VÝSKUM	9
6.	PREDMET A ROZSAH PAMIATKOVEJ OCHRANY	11
7.	DOKUMENTÁCIA	12
8.	DIAGNOSTIKA STAVEBNOTECHNICKÉHO STAVU	13
9.	SPÔSOBY OCHRANY A OBNOVY	14
	9.1. ÚDRŽBA A PREVENTÍVNA OCHRANA	19
	9.2. METÓDY PAMIATKOVEJ OBNOVY	19
	9.3. ZLEPŠENIE ENERGETICKÝCH VLASTNOSTÍ	19
10.	MEDZINÁRODNÉ DOKUMENTY A CHARTY	20
11.	POZITÍVNE TRENDY	21
12.	NEGATÍVNE TRENDY	22
13.	LEGISLATÍVA	24
14.	ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	25
15.	ZDROJE OBRAZOVEJ A FOTOGRAFICKEJ PRÍLOHY	27

---

1. ÚVOD

Je veľmi problematické stanoviť jednotnú metodiku pre šľachtické sídla obdobia novoveku. Prístup k obnove a rozsah možných zásahov sa odvíja od viacerých faktorov. Asi najdôležitejším je miera autenticity pamiatky, miera prítomnosti pamiatkových hodnôt, jej význam v regionálnom a nadregionálnom kontexte a rozsah novodobých úprav v druhej polovici 20. storočia. Na metodický prístup má vplyv aj technický stav konštrukcií, prvkov a detailov. Výsledok obnovy najviac ovplyvňuje zámer funkčného využitia. Nevhodne navrhnuté funkčné využitie môže z hľadiska kritérií pamiatkovej ochrany dokonca stavbu uškodiť. Táto metodika sa okrem samotných budov kaštieľov a kúrií týka aj stavebných objektov, ktoré sa nachádzajú v areáli kaštieľa.

2. SÚČASNÝ STAV

Po roku 1989 sa situácia šľachtických sídiel na našom území zmenila. Prehĺbil sa investičný dlh voči pamiatkam z obdobia socializmu. Pred rokom 1989 sa zanedbávala základná údržba a vykonávali sa najmä utilitárne zásahy, často s použitím materiálov, ktoré negatívne pôsobili na pamiatku, či už vizuálne alebo svojimi vlastnosťami zhoršovali jej stavebnotechnický stav. Pred rokom 1989 prevažovalo štátne vlastníctvo kaštieľov prostredníctvom rôznych štátnych organizácií. Výnimku tvorili iba kúrie, ktoré mohli zostať v súkromnom vlastníctve ako obydlie.

Najdôležitejším posunom po roku 1989 bola práve zmena vlastníckych vzťahov. Šľachtické sídla sa opäť začali dostávať do súkromných rúk. Omnoho častejšie však súkromní vlastníci získali kaštiele v privatizácii po zániku štátnej organizácie či jej reorganizácii a rozpredaji majetku. Mnohé kaštiele boli v narušenom a niekedy až v havarijnom stave. Bohužiaľ, veľká časť takýchto vlastníkov nemala úmysel kaštieľ zveľadiť a využívať, ale ich zámery boli vyslovene špekulatívne. Kaštieľ ako pomerne veľká stavba sa dal využiť na ručenie za bankové úvery na podnikanie, prípadne ako investícia, pretože sa predpokladal rast cien nehnuteľností v budúcnosti. Našli sa aj vlastníci, ktorí chceli kaštieľ zbúrať a využiť lukratívne pozemky v jeho areáli na inú výstavbu. Títo vlastníci nemali záujem o akúkoľvek údržbu a opravy, pretože ich cieľom nebolo kaštieľ využívať.

V prípade reštituentov bol zasa problém v tom, že od štátu síce dostali naspäť kaštieľ, ale v dôsledku zlého technického stavu nebolo možné kaštieľ využívať bez celkovej obnovy, na ktorú títo ľudia často nemali finančné prostriedky. Štátna pomoc pre vlastníkov bola v 90. rokoch 20. storočia veľmi obmedzená a nesystematická. Navyše reštituenti získali často iba samotnú budovu kaštieľa, bez pôdy, lesov a ďalšieho majetkového príslušenstva, z ktorého výnosov by bolo možné kaštieľ obnoviť a prevádzkovať. V Českej republike nie je zriedkavým javom, že súčasťou reštitúcií bolo práve navrátenie ďalších majetkov niekdajšieho panstva, ktoré umožňujú vlastníkom časť ziskov z hospodárenia využiť v prospech šľachtického sídla. V dôsledku uvedených skutočností mnohí reštituenti získané nehnuteľnosti radšej predali.

Ďalším pomerne rozšíreným typom vlastníctva kaštieľov po roku 1989 je vlastníctvo samospráv, či už územných alebo obecných. Niektoré obce získali kaštiele od štátu, iné ich kúpili od súkromných vlastníkov. Podľa súčasných skúseností sa ukazuje, že vlastníctvo samospráv môže byť pre šľachtické sídla prospešné a mnohé obce systematicky pracujú na získavaní finančných prostriedkov z verejných zdrojov na obnovu a údržbu. V prípade menších obcí však môže byť vlastníctvo kaštieľa veľkou finančnou záťažou.

V novom tisícročí sa zlepšil prístup štátu k financovaniu ochrany kultúrneho dedičstva a spustila sa systematická podpora. Časť prostriedkov smeruje z rozpočtu Ministerstva kultúry Slovenskej republiky prostredníctvom programu Obnovme si svoj dom. Ďalšie prostriedky je možné získať zo štrukturálnych fondov Európskej únie. Bohužiaľ, model finančnej

podpory je nastavený tak, že v prípade kaštieľov je nutné obnovu rozvrhnúť do viacerých etáp. Mali by sa hľadať také modely financovania, ktoré umožnia komplexnú obnovu v jednej etape.

Kaštiele sú veľké stavby v rozľahlých areáloch a objem finančných prostriedkov na ich obnovu je asi najvyšší zo všetkých stavebných typov pamiatkového fondu. Financovanie je však len jedným z problémov pri obnove.

Niekedy sa stáva, že vlastníci nemajú predstavu o funkčnom využití kaštieľa a jeho areálu. Táto otázka je však najzásadnejšia, pretože môže ovplyvniť celkový výsledok snaženia jednak z hľadiska zachovania a prezentácie pamiatkových hodnôt a jednak z hľadiska zbytočných finančných nákladov na prípadné zmeny. Dnes obnovy kaštieľov a areálov prebiehajú po etapách a funkčné využitie sa často odvíja od vypísaných grantových výziev a programov na podporu niektorých funkcií z verejných zdrojov (napr. domovy sociálnych služieb, turistický ruch a podobne).

Príkladom môže byť riešenie vykurovania. Iné nároky na vykurovanie sú v objekte, ktorý bude intenzívne využívaný aj vo vykurovacej sezóne (bývanie, hotel, administratíva), a iné v prípade občasného pobytu osôb, prípadne sezónneho využitia (múzeum, spolkové a voľnočasové aktivity). Môže sa stať, že vlastník našiel využitie hospodárskych budov, ktoré obnovil, pričom spôsob vykurovania nastavil lokálne pre každý objekt. Keď príde rad na kaštieľ, môže sa ukázať, že ekonomicky výhodná a efektívne by bolo zriadenie centrálného vykurovania pre celý areál. Keďže hospodárske budovy sú už využité, vznikne problém, kam umiestniť technológiu kotelne.

Bez jasného zámeru funkčného využitia nie je možné vypracovať projektovú dokumentáciu a nastaviť financovanie celej akcie. Následné zmeny, ktoré je potrebné vykonať, keď na začiatku nebolo ujasnené využitie, môžu vyvolávať potrebu ďalších zásahov do pamiatkovo chránených konštrukcií a ich úbytok.

Niektoré zámery vlastníkov smerujú najmä k modernizácii kaštieľa a jeho doplnenia o nové technické zariadenia v duchu súčasných predstáv o užívaní stavby alebo súvisia so snahou sprístupniť objekt osobám so zníženou pohyblivosťou. Technické zariadenia však vyvolávajú zásahy do historických stavebných konštrukcií, prípadne majú vplyv na estetické pôsobenie kaštieľov. Umiestnenie nových technických zariadení by malo byť krajným riešením, ale hlavne by malo byť zdôvodnené analýzou využitia samotného objektu v procese projektovej prípravy.

Problémy však neobchádzajú ani samotnú realizáciu obnovy. Pokiaľ vlastník nemá dostatok vlastných zdrojov na celkovú obnovu kaštieľa a budov v areáli, zvyčajne sa snaží uchádzať o financie z grantových výziev (Obnovme si svoj dom, Granty EHP a Nórska, cezhraničná spolupráca a pod.). Bohužiaľ, administratívne posudzovanie podporených projektov je veľmi zdĺhavé na úkor samotnej realizácie obnovy.

►► Obr. 1. Kaštieľ v Modre po komplexnej obnove.

Po ukončení kontrolného a schvaľovacieho procesu zostáva na samotnú stavebnú realizáciu veľmi málo času a vôbec sa nezohľadňujú špecifická stavebná činnosť na kultúrnych pamiatkach. Napríklad murovanie s vápennými materiálmi nemožno vykonávať pri nízkych teplotách v zime, ale problematické sú aj vysoké letné teploty. Z týchto dôvodov nie je možné v zimných mesiacoch realizovať obnovu fasád. Zvlhnuté murivá sa pre krátkosť termínov nenechajú preschnúť, ale po odstránení omietok sa nahadzujú omietky nové. Rovnako je problematické urýchliť realizáciu reštaurátorských prác, ktoré sú časovo náročné (napríklad plošný odkryv) a tiež si vyžadujú dodržiavanie určitých technologických postupov.

Napriek mnohým problémom pri obnovách kaštieľov sa v poslednom období podarilo viacero úspešných realizácií obnov kaštieľov a kúrií.

► Obr. 2. Obnovený interiér kaštieľa v Modre.

3. HISTORICKÝ VÝVOJ A TYPOLOGIA

V odbornej terminológii označujeme šľachtické sídla v stredoveku pojмами hrad, tvrdza, hrádok. Problematiku týchto sídiel rieši samostatná metodika (viac pozri v: [Torzálna architektúra](#)). V súvislosti so šľachtickými sídlami z obdobia novoveku používame pojmy hrad, kaštieľ a kúria.

Šľachta začína s budovaním kaštieľov v priebehu 16. storočia po tom, ako stiesnené, chladné a ťažko prístupné hrady prestali vyhovovať zvýšeným dobovým nárokom na pohodlné bývanie a reprezentáciu. Hrady v stredovekej podobe prestali plniť obrannú funkciu pre pokrok v delostrelectve. Výhodou umiestnenia kaštieľa v srdci panstva je lepší dohľad nad správou majetku. Kaštieľ mohol vzniknúť aj prestavbou staršieho stredovekého hrádka, tvrdze alebo nižšieho hradu.

Podobu kaštieľov na našom území ovplyvňovali dejinné udalosti, a to najmä turecké vojny. Po bitke pri Moháči v roku 1526 sa postupne skoro celé územie Uhorského kráľovstva dostalo pod nadvládu Osmanskej ríše s výnimkou územia dnešného Slovenska. Turecká armáda volila taktiku lúpežných nájazdov menších jednotiek jazdy do pohraničných oblastí i hlbšie do vnútrozemia. Aj z tohto dôvodu sa v období renesancie na Slovensku budovali opevnené kaštiele. Areál kaštieľa bol zvyčajne obohnaný hradbou s baštami. Samotná budova kaštieľa mohla mať náročné veže, arkiere alebo rizality so strieľňami. Pri obrane väčších kaštieľov sa uplatňujú delostrelecké bašty (napr. Hlohovec, Sered'-Šintava, Halič a pod.) či dokonca bastiónové opevnenie, čím sa kaštieľ zmenil na pevnosť (Holíč, Šaštín-Stráže).

V prípade rozľahlého kaštieľského areálu bol rámec opevnenia nevyhnutný na to, aby jednotlivé zložky – palác, nádvorie, kaplnka, hospodárske budovy, stajne, záhrady, zverinec atď. – dokázali zapôsobiť na diváka ako ideový a architektonický celok. Surovosť fortifikácií (a to bez ohľadu na ich vojenskú užitočnosť) isto dokázala monumentalizovať členitý komplex zástavby a dovoľovala vyjadriť militantnú silu feudála presvedčivejšie, ako to bolo v prípade veží, ktorým v novoveku chýbal všeobecný zmysel.¹

Od konca 17. storočia sa začínajú budovať kaštiele bez opevnenia, ktoré sú výpravnými reprezentačnými budovami obklopenými parkmi. Staršie opevnenia sa začínajú odstraňovať, prípadne sú v areáli využité ako dekoratívny prvok s úmyslom odkazovať na starobylosť sídla. Najvýznamnejšie šľachtické rody v ekonomicky výkonnejších regiónoch kaštiele postupne do 20. storočia predstavujú v duchu jednotlivých slohových období (barok, klasicizmus, novoslohy). Niektoré kaštiele, ktoré neboli sídlom niektorej vetvy šľachtického rodu, prípadne ich majitelia v ekonomicky slabších regiónoch nemali prostriedky na stavebnú

činnosť, sa zachovali v renesančnom či barokovom výraze.

Obytné jednotky kaštieľov a palácov v sebe skrývali rad významov, ktoré sa mohli medzi súčasníkmi šíriť vďaka tomu, že sa stávali dejiskom každodenného a sviatočného života. Tu trávil ranonovoveký šľachtic, jeho rodina, dvor a hostia podstatnú časť dňa, ale často i celú noc. Základ obytnej jednotky sa utvoril na hrade v stredoveku. Panský apartmán sa skladal z vykurovanej izby, ktorá slúžila ako hlavný obytný priestor i prijímacia miestnosť, a spaciej komory (spálne), ktorá mala privátny charakter. Tento základný koncept obytnej jednotky tvorí základ šľachtického apartmánu až do 18. storočia. Od renesancie sa pred panský apartmán začali pridávať čakacie predizby (antecamera) a prístup k pánovi začal mať hierarchický charakter podľa vzoru panovníckeho dvora.²

K základnej obytnej jednotke napojenej na reprezentačné priestory aditívne radenými miestnosťami sa postupne pridával chodbový trakt (slúžil aj na obsluhu kúrenísk) a vznikla pre kaštiele typická symetrická dvojtraktová dispozícia (niekedy trojtraktová so stredným chodbovým traktom).

Kaštieľ je zvyčajne dvoj- a viacpodlažná architektúra. Z hľadiska hmotovo-priestorovej skladby môže byť kaštieľ:

- solitér (blokovaný),
- krídlový.

Solitérny kaštieľ je veľmi rozšírený typ kaštieľa na našom území od 16. do 20. storočia. V období renesancie mohli byť súčasťou hmoty náročné veže, rizality alebo arkiere ako prvky obrany.

Krídlový typ kaštieľa je taktiež pomerne hojne zastúpený, najmä v podobe štvorkrídlového kaštieľa s vnútorným nádvorím a arkádovými chodbami. Do nádvorja sa prechádzalo prejazdom. Pokiaľ je kaštieľ trojkrídlový, krídla často obklopovali čestné nádvorie.

Z hľadiska funkčného využitia v minulosti mohol byť kaštieľ:

- rezidenčný,
- administratívny,
- sezónny.

Rezidenčný kaštieľ bol hlavným sídlom rodu alebo obydliím niektorej vetvy šľachtického rodu. Takýto kaštieľ reprezentoval majiteľov a slávu rodu a preto mu bola venovaná veľká pozornosť. Takéto kaštiele boli postupne rozširované a prestavované v duchu aktuálnych slohov.

1 KWAŚNIEWSKI, A. „Fortezza verso Residenza“. Nevojenské funkcie fortifikácií ve štruktúre zámeckého areálu ve střední Evropě raného novověku (zejména s ohledem na Slezko). In: *Sborník 9/2011: Zámecký areál*. Praha: Sdružení pro stavebněhistorický průzkum, 2012, s. 19.

2 KUBEŠ, J. Vývoj obytné jednotky ve sídlech vyšší šlechty z českých zemí (1550-1750). In: *Sborník 6/2008: Funkční a prostorové uspořádání budov*. Praha: Sdružení pro stavebněhistorický průzkum, 2008, s. 79-80.

Administratívny kaštieľ je typ kaštieľa, ktorý nebol sídelným kaštieľom, ale zväčša v niektorom období slúžil na správu majetkov na panstve. V kaštieli bol zariadený apartmán zemepána pre prípad jeho inšpekčnej návštevy na panstve.

Sezónny kaštieľ majitelia využívali buď v určitom období roka (napríklad ako letné sídlo – letohrádok) alebo na špecifické účely (napríklad ako poľovnícky kaštieľ).

Aj v prípade novovekých šľachtických sídiel používame pojem hrad. Hrad je takým typom šľachtického sídla, ktoré má pôvod v stredoveku. Novovekými prestavbami získal prevažujúci reprezentatívny a obytný charakter, pričom v architektonickej kompozícii boli ponechané aj fortifikačné prvky (veže, hradby, bašty) nie vo funkčnom, ale v znakovom význame. V toponymách sa takýto typ šľachtického sídla niekedy zvykne nazývať zámok, inokedy zasa hrad.

Špecifickým typom šľachtického sídla je kúria. Často sú nejasnosti, či má byť šľachtické sídlo označené ako kaštieľ, alebo je kúriou, a to najmä vtedy, pokiaľ je kaštieľ jednopodlažný a kúria dvojpodlažná. Slovom kaštieľ by sme mali označovať sídlo vyššej

šľachty (s titulmi barón alebo gróf). Kúria bola sídlom nižšej šľachty – zemanov. Nižšia šľachta bola v uhorskej spoločnosti, najmä v 19. storočí, veľmi početne zastúpená. V niektorých dedinách sa nachádzalo viacero zemianskych kúrií. Kúria je prevažne jednopodlažný viacpriestorový dom s väčšou zastavanou plochou oproti ľudovým domom, s vlastným areálom, ktorého súčasťou boli hospodárske budovy. Kúria má honosnejšie stvárnené fasády než ľudový dom a poloha hlavného vstupu je často zvýraznená portikom.

►► Obr. 3. Kaštieľ vo Vieske nad Žitavou.

► Obr. 4. Kúria v Koniarovciach.

► Obr. 5. Obnovený kaštieľ v Humennom.

---

4. MATERIÁLY, POVRCHOVÉ ÚPRAVY, NÁTERY

Pri výstavbe kaštieľov sa využívali tradičné materiály používané v stavebníctve po stáročia a spracované vo vysokej remeselnej kvalite. Aj pri dnešných obnovách sa musí uplatňovať zásada použitia tradičných materiálov.

MURIVO

V murovaných stavebných konštrukciách kaštieľov sa využívali odolné materiály ako kameň a pálená tehla, prípadne ich kombinácia (zmiešané murivo). V prípade kúrií sa podobne ako v ľudovom staviteľstve uplatňovali aj lokálne dostupné materiály ako nepálená tehla či drevo.

DREVO

Drevo malo v šľachtickej architektúre široké uplatnenie. Tvrdé listnaté drevo (dub, buk) sa požívalo na stavebné konštrukcie (stropy, krovy), na výplne stavebných otvorov či na podlahy. Pri výplniach stavebných otvorov sa najmä od 19. storočia postupne upúšťa od používania tvrdých driev a výplne sú realizované z ihličnatého dreva (smrek, borovica). Takéto výplne sa však neprezentovali vo výraze dreva, ale mali povrchovú úpravu krycím olejovým náterom s obsahom farebných pigmentov. Drevo sa v kaštieľoch využívalo aj na vytváranie dreveného obloženia okenných ník, okeníc, drevených kazetových soklov, na konštrukciu schodísk či na zábradlia. V renesančnom a neskôr v novoslohovom období sa realizovali aj bohato zdobené drevené kazetové stropy. V 19. storočí sa dokonca drevo uplatňuje pri vytváraní profilácií ríms na fasádach (napríklad kaštieľ v Hlohovci). Ako strešná krytina sa na kaštieľoch a kúriách často používal šindel.

KAMEŇ

Kameň ako trvanlivý materiál má bohaté uplatnenie v architektúrach kaštieľov. Opracované kamenné články tvorili ostenia okenných otvorov, portály exteriérových aj interiérových dverných otvorov, armovanie nároží. Z kameňa sa taktiež budovali schodiská i zábradlia. Kamenné dlažby sa používali taktiež na vytváranie pochôdznej vrstvy podláh v interiéroch (najmä na chodbách). Kameň sa využíval aj na vytváranie spevnených plôch v exteriéri. Kameň nachádzal uplatnenie aj pri výzdobných prvkoch v exteriéri i interiéri (reliéfy, krakorce, nápisové dosky, edikuly, šambrány, okopníky, rodové erby, dekoratívne hlavice a pätky stĺpov, sochy, kozuby a pod.). Z kameňa boli vytvárané aj prvky a architektúry v parkoch ako fontány, altánky, lavičky a pod. Do 19. storočia sa kameň na fasádach kaštieľov nezvykol prezentovať v materiálovom výraze, ale bol natieraný, prípadne omietaný.

KOV

Výrazne používaným materiálom v šľachtických sídlach bol kov. V konštrukciách sa zo statických dôvodov používali kované tiahla. Z kovu sa tiež vyrábali kovania výplní otvorov, okenné či dverné mreže, plechové okenice v suterénoch a na hospodárskych budovách, zábradlia a v 19. storočí aj schodiská. Z kovu sa vyrábali klampiarske prvky a tiež sa používal ako krytina.

KERAMIKA

Okrem murív sa tehlový materiál používal v kaštieľoch aj ako dlažba v priestoroch s hospodárskym a obslužným charakterom. Pálená krytina typu bobrovka sa zvykla používať ako strešný plášť kaštieľov. Na vykurovanie potom slúžili kachľové pece stavané z dekoratívne stvárnených tvárnic.

SKLO

Sklo bolo drahým materiálom a používalo sa najmä na zasklenie okenných či dverných výplní. Technológia výroby skla sa neustále vyvíjala a od malých sklenených terčikov spájaných olovenými páskami v renesancii sa postupne do 19. storočia prešlo k skleneným tabuľkám. To umožňovalo zasklievať aj výplne väčších rozmerov (napr. francúzske okná). Vďaka pokroku vo výrobe skla šľachtickí majitelia začali v parkoch kaštieľov zriaďovať skleníky na pestovanie teplomilných rastlín.

5. PAMIATKOVÝ VÝSKUM

V prípade zámeru, čiastočnej alebo celkovej obnovy šľachtického sídla krajský pamiatkový úrad (ďalej len „KPÚ“) určí okrem všeobecných podmienok aj nutnosť vykonať pamiatkový výskum. Pamiatkový výskum je druh prípravnej dokumentácie, na základe ktorej po jej schválení miestne príslušným KPÚ projektant spracuje projektovú dokumentáciu obnovy kaštieľa.

KPÚ tiež stanoví podmienky na vykonanie pamiatkového výskumu. Spôsob vykonania výskumu je upravený zákonom č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „pamiatkový zákon“) a vykonávacou vyhláškou.³ V zmysle § 35 je „pamiatkový výskum odborná činnosť zameraná na získavanie poznatkov o kultúrnych pamiatkach, pamiatkových územiach, archeologických nálezoch a archeologických náleziskách.“ Pamiatkový výskum sa vykonáva v súlade § 7 a § 8 vyhlášky Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 253/2010 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov, a na základe usmerenia pre spracovanie dokumentácie pamiatkového architektonicko-historického výskumu. Základnú ochranu je možné v zmysle § 27 odseku 1 pamiatkového zákona vykonávať aj bez pamiatkového výskumu.

Pamiatkový výskum sa v zmysle pamiatkového zákona delí podľa zamerania na:

- umelecko-historický výskum,
- architektonicko-historický výskum,
- urbanisticko-historický výskum,
- archeologický výskum.

Pamiatkový výskum je potrebný na získanie čo najviac informácií o stavbe a jej premenách v jednotlivých slohových obdobiach. Pamiatkový výskum je nápomocný pri ujasnení pamiatkových hodnôt konkrétneho kaštieľa, zhodnotení jeho významu i zistení miery autenticity porovnaním rozsahu zachovaných slohových prvkov, detailov a konštrukcií s rozsahom novodobých zásahov. Pamiatkový výskum obsahuje aj inventarizáciu, zdôvodnenie a vyhodnotenie sond, nálezových situácií a hodnotných detailov a prvkov a návrh obnovy pamiatky, ktorý špecifikuje možnosti jej zmien, teda či sú zmeny obnovou prípustné alebo neprípustné, resp. či je možné realizovať obnovu len reštaurátorským spôsobom, prípadne po vykonaní ďalších expertíz a výskumov.

KPÚ štandardne určí v rozhodnutí podmienky podľa toho, či sa vlastník rozhodne pre celkovú alebo čiastočnú obnovu so zásadnými zmenami do hmotnej podstaty (dispozície, konštrukcie, hmotovej skladby) kaštieľa. V tomto prípade ide o predstihový výskum, ktorý sa vykonáva pred začiatkom obnovy s cieľom zistiť a preskúmať pamiatkové hodnoty a výskyt vecí pamiatkovej hodnoty.

V prípade kaštieľov by mal vždy prebehnúť aj archívny výskum, pretože dôležité informácie môžu priniesť najmä rodové archívy. Vysokú informačnú hodnotu majú súpisy inventára kaštieľa, ktoré boli spisované najmä v súvislosti so zmenou vlastníctva (napríklad pri dedičskom konaní či pri predaji). K datovaniu prvkov zasa môžu prispieť účtovné knihy panstva, kde možno zistiť obdobie realizácie zásadných stavebných etáp alebo čiastočných zmien (napríklad výmena strechy, výmena výplní otvorov).

Veľmi dôležitým zdrojom, ktorý je možné využiť pri obnove, sú ikonografické pramene. Niekedy sa podarí nájsť dobové plány prestavby kaštieľa (ktoré nemuseli byť niekedy realizované), prípadne dobové kresby a veduty. Inokedy môže byť podoba kaštieľa, napríklad v období baroka, zachytená na maľbe rodových majetkov v obrazových rodových zbierkach. Asi najcennejšími ikonografickými prameňmi sú dobové fotografie. Šľachta si nechávala fotografovať svoje kaštiele na pohľadnice, ktoré potom posielali ako pozdravy. Taktiež sa niekedy zachovali rodinné albumy, kde sú zachytené rodinné udalosti, a z týchto fotografií možno vyčítať množstvo informácií o slohových prvkoch a detailoch, napríklad o riešení okenných, dverných výplní, o zámočnických prvkoch (napríklad o kľučkách a dverných štítkoch, závesoch) a taktiež o ich povrchovej úprave. Dobové fotografie taktiež zachytávajú farebnú schému riešenia fasád, a to aj napriek tomu, že sú čiernobiele. Je napríklad možné zistiť, či mal kaštieľ monochrómnú úpravu fasád, alebo niektoré prvky fasád boli farebne zvýraznené. Môže to byť veľmi nápomocné v prípade, že v 2. polovici 20. storočia boli odstránené historické fasádne omietky. Na základe dobových fotografií je možné zistiť, že farebná schéma uplatnená v súčasnosti na fasádach nevychádza z historického stavu, ale bola vytvorená v súvislosti s novými omietkami v snahe vylepšiť exteriér kaštieľa a urobiť ho vizuálne zaujímavejším v duchu dobových predstáv z obdobia socializmu.

Okrem fotografovania kaštieľov z exteriéru na účely pohľadníc si šľachtickí majitelia nechávali fotografovať aj interiéry kaštieľa. Aj pohľad do interiéru môže priniesť zaujímavé informácie ako podklad pre pamiatkový výskum. Okrem zariadenia miestnosti je možné získať informácie o riešení dverných a okenných výplní, o polohách otvorov, o podlahách, ale aj o povrchovej úprave stien.

Je ideálne, keď prípravná časť obnovy prebehne v dostatočnom časovom predstihu pred začiatkom prípravy projektovej dokumentácie a všetky pamiatkové výskumy sú vykonané súbežne ako súčasť multidisciplinárnej spolupráce. Platí to najmä pre kaštiele, ktoré sú v súčasnosti bez využitia. Takýmto spôsobom je možné komplexnejšie uchopiť výsledky výskumnej činnosti. Vzhľadom k tomu, že v prípade kaštieľov existuje predpoklad nálezu výtvarnej výzdoby v interiéroch, je žiaduce, aby KPÚ predpísal vykonanie umelecko-historického výskumu v prípade nálezu výtvarnej výzdoby počas

³ Vyhláška Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 231/2014 Z. z., ktorou sa mení vyhláška Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 253/2010 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „vyhláška č. 231/2014 Z. z.“).

►► Obr. 6. Kaštieľ v Borši pred obnovou.

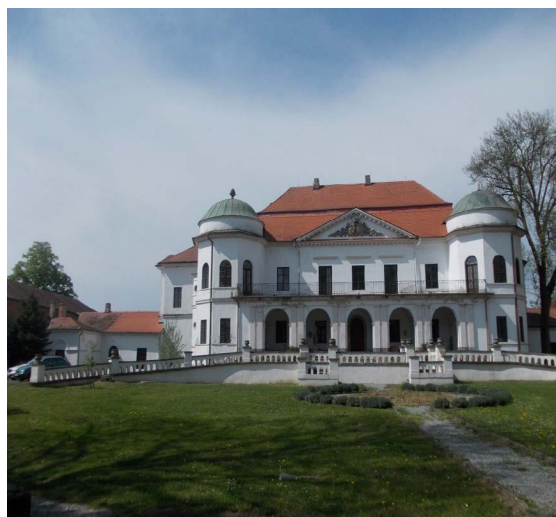
architektonicko-historického alebo reštaurátorského výskumu. Umelecko-historický výskum by však mal byť naviazaný na reštaurátorský výskum a mal by zhodnotiť datovanie, autora a umelecko-historickú hodnotu nálezov z hľadiska ich výtvarnej a umeleckej kvality (aj porovnaním s dobovým kontextom).

Výsledkom reštaurátorského výskumu je návrh na reštaurovanie v zmysle vyhlášky č. 231/2014 Z. z., spracovaný na základe výsledkov vyhodnotenia sond a nálezových situácií. Návrh na reštaurovanie obsahuje okrem základných identifikačných údajov o predmete reštaurovania a reštaurátorovi aj umelecko-historický opis a vyhodnotenie pamiatky, charakteristiku reštaurátorského výskumu, opis jeho vykonania, inventarizáciu, zdôvodnenie a vyhodnotenie sond, zhodnotenie technického stavu predmetu reštaurovania a charakteristiku pamiatkových hodnôt na základe výsledkov výskumu, základný cieľ, charakteristiku a rozsah vykonávania reštaurovania, návrh postupu a technológie reštaurovania a ich odôvodnenie, fotografickú, prípadne aj grafickú dokumentáciu predmetu reštaurovania a potrebné vyjadrenia príslušného KPÚ.

Súčasnou prípravnej etapy sa môže stať aj výskum archeologický (napríklad pri realizácii statickej sondy či sondy na zistenie prítomnosti slohovej podlahy pod vrstvou cementovej mazaniny na 1. NP môže dôjsť k nálezom pozostatkov starších architektúr).⁴ Veľmi častou príčinou na vykonanie archeologického výskumu v okolí pamiatky sú aj výkopové práce súvisiace s odvlhčením múrov a úpravou terénu okolo pamiatky. Tieto bude potrebné vyhodnotiť okrem metód architektonicko-historického výskumu aj metódami archeologického výskumu. Archeologický výskum môže pomôcť určiť historickú niveletu terénu, ale aj napr. pôdorys a materiálové zloženie zaniknutých častí stavebných konštrukcií z predchádzajúcich stavebno-historických etáp vývoja kaštieľa. O podmienkach realizácie archeologického výskumu rozhodne KPÚ.

Pokiaľ je kaštieľ alebo jeho časť v súčasnosti využívaná, je žiaduce, aby vlastník vytvoril časový priestor na sondážne doskúmanie využívaných častí s tým, že prípadné nálezy môžu vyvolať zmenu v projektovej dokumentácii. Na doskúmanie je najneskôr možné využiť obdobie medzi projektovou dokumentáciou v stupni pre stavebné povolenie a spracovaním realizačného projektu (napríklad sa môže nájsť hodnotná výtvarná výzdoba, ktorá bude vyžadovať zmenu funkčného využitia niektorých miestností). Takýto nález taktiež môže vyvolať zmenu v cenovej kalkulácii obnovy, pretože sa môže zmeniť spôsob obnovy miestnosti na reštaurátorský.

►► Obr. 9. Kaštieľ v Michalovciach po obnove.

4 Viac pozri v: [Archeológia](#), [4. Archeologický výskum](#).

---

6. PREDMET A ROZSAH PAMIATKOVEJ OCHRANY

Predmet a rozsah pamiatkovej ochrany konkrétneho kaštieľa alebo kúrie sa určuje na základe výsledkov pamiatkového, architektonicko-historického výskumu. V kapitole *Špecifikácia pamiatkových hodnôt národnej kultúrnej pamiatky* výskumník vyhodnotí prítomnosť pamiatkových hodnôt v zmysle § 2 ods. 2 pamiatkového zákona. Pamiatková hodnota je súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko-remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany. V kapitole *Predmet ochrany, obnovy a prezentácie kultúrnej pamiatky* výskumník následne uvedie konkrétne požiadavky na zachovanie a obnovu konštrukcií, prvkov a detailov.

Okrem budovy kaštieľa alebo kúrie môžu byť predmetom individuálnej ochrany aj ďalšie stavby stojace v areáli (koniareň, jazdiareň, maštaľ, stodola, vrátnica, opevnenie, oplotenie, grotta, altánok, pavilón, vodárenská veža, sochy a pod.).

Urbanistická hodnota kaštieľa alebo kúrie vychádza zo situovania stavby alebo areálu šľachtického sídla v urbanistickej štruktúre sídla. Krajinná hodnota sa prejavuje v obraze urbanizovanej alebo prirodzenej krajiny. Výrazne sa to týka najmä historických parkov pri kaštieli.

Architektonická hodnota vychádza z celkového architektonického výrazu, hmotovo-priestorového, pôdorysného, dispozičného, konštrukčného a materiálového riešenia. Porovnaním s inými šľachtickými architektúrami v dobovom kontexte je možné určiť jej význam v regionálnom alebo nadregionálnom kontexte. Historická hodnota kaštieľa vychádza z jeho veku a prípadne aj z historických udalostí, ktoré sa viažu k objektu, či z historických osobností, ktoré v kaštieli pôsobili. Z dôvodu vysokej kvality remeselného spracovania slohových prvkov a detailov majú kaštiele spravidla hodnotu umelecko-remeselnú a veľmi často aj výtvarnú z dôvodu dekoratívneho riešenia fasád či malieb v interiéri. Technickú hodnotu môže tvoriť napríklad systém teplovzdušného vykurovania.

---

7. DOKUMENTÁCIA

Pri schvaľovaní zámeru obnovy rozhoduje KPÚ v zmysle pamiatkového zákona. KPÚ najprv preskúma žiadosť a špecifikáciu predpokladaných zmien. Podrobnosti zámeru taktiež prekonzultuje s vlastníkom.

Podmienky a rozsah na vykonanie prípravnej a projektovej dokumentácie určí KPÚ v rozhodnutí o zámere obnovy alebo v rozhodnutí o zámere úpravy nehnuteľnosti v pamiatkovom území. Výskumy a iné prípravné dokumentácie sú podkladom na spracovanie projektovej dokumentácie. V prípade komplexnej obnovy objektu predchádza vypracovaniu projektovej dokumentácie často spracovanie architektonickej štúdie ako prípravnej dokumentácie. Pri zmene funkcií

môžu byť súčasťou architektonickej štúdie podmienky požiarnej ochrany, najmä únikových ciest a z toho vyplývajúcich nových konštrukcií a prvkov. Pri obnove kaštieľov sa obvykle požaduje spracovanie projektovej dokumentácie v jednotlivých stupňoch (stavebného projektu, realizačného projektu a projektu skutočne vykonaných prác).

V rámci prípravy pred spracovaním projektovej dokumentácie obnovy je potrebné spracovať aj veľmi podrobné a presné zameranie – pôdorysy, rezy, pohľady, s upozornením na osobitný význam zachytenia všetkých nepravidelností a dutín v murivách (napr. zaniknuté komíny).

► Obr. 10. Kaštieľ v Brodzanoch.

► Obr. 11. Kaštieľ v Dubnici nad Váhom.

---

8. DIAGNOSTIKA STAVEBNOTECHNICKÉHO STAVU

Väčšina stavebnotechnických poškodení kaštieľov vzniká najmä dôsledkom zanedbanej údržby alebo dlhodobej absencie údržby, starnutím materiálov, ale aj zmenou funkcie. Na stavebnotechnický stav domu majú vo veľkej miere negatívny vplyv aj neodborné zásahy a použitie nevhodných stavebných materiálov.

Význam presnej diagnostiky pri obnove domu je nenahraditeľný. Diagnostika sa spravidla realizuje vizuálne. Pri diagnostike je potrebné venovať pozornosť aj okoliu objektu, ktoré prechádza častými zmenami.⁵

Výskyt porúch na kaštieli zistí KPÚ počas miestneho zisťovania, prípadne počas výkonu štátneho pamiatkového dohľadu. Na základe vyhodnotenia charakteru závažnosti porúch KPÚ vyzve vlastníka na vykonanie nápravy. Nahradenie vypadaných škriadiel, odstránenie náletových drevín z blízkosti objektu a pod. môže vlastník zabezpečiť bez nutnosti odborných činností. V prípade závažnejších porúch (statické poruchy, výrazné zavlhnutia a pod.), ktoré si vyžadujú systémové riešenia, je potrebné pristúpiť k obnove. KPÚ určí v podmienkach rozhodnutia vykonanie stavebnotechnického prieskumu objektu formou prípravnej dokumentácie obnovy.

Zavlhnutie murív je jedným z najväčších problémov, ktorý je potrebné riešiť pri obnove kaštieľov.⁶

Meraniami je nutné overiť mieru ich vlhnutia a zosolenia a identifikovať príčiny. Zároveň treba analyzovať, akým spôsobom bola vlhkosťná sanácia riešená pôvodne. Pokiaľ je k dispozícii dlhší čas pred realizáciou samotnej obnovy, je možné uplatniť observačnú metódu. KPÚ predpíše vyhotovenie vlhkosťného posudku a návrhu sanácie, v rámci ktorého budú navrhnuté aj efektívne observačné metódy. Vlastník môže vykonať jednoduché opatrenia na zníženie vlhnutia (napríklad môže zabezpečiť sfunkčnenie systému vetracích otvorov suterénu, obnoviť funkčnosť systému odvodu zrážkovej vody, pričom je vodu potrebné odvieť od objektu). Na zníženie vlhkosti v murivách môže pomôcť aj zníženie terénu na historickú úroveň alebo aspoň vypsádovanie terénu smerom od objektu. Akékoľvek zásahy pod úroveň terénu, a to v interiéri aj v exteriéri kaštieľa, podliehajú rozhodnutiu KPÚ kvôli ochrane archeologických nálezov a náleziska. Taktiež môže pomôcť zabezpečenie pravidelného vetrania. Pokiaľ sú na objekte odstránené slohové omietky a v 20. storočí boli aplikované omietky cementové, je možné ich so súhlasom KPÚ v predstihu odstrániť

až na murivo a ponechať odhalené zavlhnuté murivo odvetrávať. Následne po určitom čase sa meraniami zistí, či a do akej miery došlo k poklesu vlhkosti v murivách. Ak východiskový stav zavlhnutia murív nebol dramatický, môžu takéto jednoduché opatrenia postačovať bez ďalších technických riešení vlhkosťnej sanácie.

Počas diagnostiky stavby v prípravnej etape obnovy je žiaduce preveriť funkčnosť všetkých komínov, napríklad pokiaľ majú byť využité na systém vzduchovej vlhkosťnej sanácie. Sú prípady, kedy komíny boli po zmene systému vykurovania zahádzané sutinou. Často sú však komínové prieduchy, resp. dymovody v murivách kaštieľa poprepávané a rozvetvené, nakoľko v minulosti slúžili na vykurovanie múrov horúcim odchádzajúcim dymom. Tieto systémy sú však v súčasnosti často nefunkčné kvôli rôznym sekundárnym úpravám a prestavbám.

Súčasťou prípravnej diagnostiky môže byť statické posúdenie stavebných konštrukcií. Statické posúdenie si niekedy vyžaduje vytvorenie sond. Dôležité je vyhodnotiť aj základové pomery z hľadiska prípadného vylúčenia drenážovania základov ako pomerne paušálne uplatňovaného riešenia odvlhčenia murív, ktoré môže naopak vytvoriť riziko vzniku budúcich statických problémov. Pokiaľ sa statické posúdenie vykonáva v súbehu s prebiehajúcimi pamiatkovými výskumami, je možné tieto sondy vyhodnotiť aj metódami pamiatkového výskumu.

Súčasťou statického posúdenia je aj konštrukcia krovu. Prioritou je zachovanie jestvujúceho krovu s lokálnymi výmenami dožitých prvkov, prípadne zosilnenie konštrukcie podľa návrhu statika. Metodické usmernenie obnovy krovu je spracované v samostatnej metodike.⁷

---

5 IŽVOLT, P. *Údržba historických stavieb. Príručka pre preventívnu údržbu nehnuteľných pamiatok – skúsenosti z projektu PRO MONUMENTA*. Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2017, s. 20. ISBN 978-80-89175-76-5.

6 Viac pozri v: [Vlhnutie objektov, soli a sanácia vlhkosti a biodegradácia \(riasy, machy, huby\), sanácia](#).

7 Viac pozri v: [Strechy, krytiny, klampiarske prvky a krovy](#).

9. SPÔSOBY OCHRANY A OBNOVY

V prípade šľachtických sídiel, ktoré sú v súčasnosti bez využitia, je dôležitá otázka vhodného funkčného využitia. Zároveň platí zásada, že funkcia sa má prispôbiť pamiatke, a nie pamiatka funkcii.

V prípade kaštieľov, omnoho viac ako v prípade iných typov pamiatok, môže nevhodne zvolené využitie spôsobiť stratu veľkej časti pamiatkových hodnôt, charakteru šľachtického sídla i samotného *genia loci*. Poučení obdobím pred rokom 1989 môžeme vidieť, že podcenenie tejto závažnej otázky viedlo k úpadku, devastácii a niekedy aj k zániku kaštieľov.

Pri hľadaní funkčného využitia kaštieľov a ekonomickej udržateľnosti ich využívania sa stretáva niekoľko negatívnych faktorov. Kaštiele sú pomerne veľké stavby a navyše s areálom pozostávajúcím z niekdajších hospodárskych budov a parku. S tým súvisia veľké náklady na obnovu, vyššia energetická náročnosť stavieb i údržba ich interiéru a exteriéru. Zároveň sa kaštiele nachádzajú na vidieku. V minulosti boli centrom ekonomickej jednotky panstva, ktoré fungovali sebestačne. Dnes sa však ekonomický rozvoj sústreďuje predovšetkým v mestách. Najmä v ekonomickejšlabších regiónoch je táto v minulosti výhodná poloha nevýhodou, a to pre vzdialenosť od ekonomického centra. Tým, že sa v 20. storočí narušila kontinuita vlastníckych vzťahov a majetky niekdajšieho panstva dostali iných vlastníkov, je problém obnoviť hospodárenie, z ktorého by sa dalo financovať zveľadovanie kaštieľského areálu. Je pochopiteľné, že mnohí súkromní vlastníci, ktorí kúpia a obnovia kaštieľ, očakávajú návratnosť svojej investície v rozumnom časovom horizonte.

Vhodnosť funkčného využitia kaštieľa sa môže líšiť. Kým v prípade niektorého kaštieľa je určitá funkcia prípustná, v inom prípade môže byť nevhodná. Vhodnosť funkčného využitia je potrebné posudzovať z pohľadu rozsahu nutných stavebných zásahov, ktoré zmena funkcie vyvolá. Z tohto dôvodu nie je možné striktne stanoviť univerzálne pravidlá.

Je na posúdení odborného pracovníka KPÚ, aby na základe poznania konkrétneho objektu odhadol riziká a v rozhodnutí o zámere určil, že daná funkcia nie je prípustná. Základným kritériom by mal byť význam kaštieľa a miera autenticity. V týchto prípadoch by malo byť funkčné využitie posudzované najprísnejšie. V prípade kaštieľov a kúrií, ktoré prešli úpravami v druhej polovici 20. storočia, je možné k funkčnému využitiu pristupovať voľnejšie.

AUTENTICKY ZACHOVANÝ KAŠTIEĽ

Pod pojmom autenticky zachovaný kaštieľ rozumieme objekt, ktorý má zachovaný slohový exteriérový výraz (slohové omietky a nátery), vnútornú dispozíciu, slohové stavebné konštrukcie, ale aj viac ako 50 % prvkov a detailov či výtvarných

prvkov (slohové výplne okenných otvorov, interiérové a exteriérové dverné výplne, konštrukcie schodísk, portály a šambrány okien, zámočnicke a drevené prvky, podlahy, štukové prvky a nástenné maľby a pod.). Novodobé utilitárne zásahy sú v prípade takéhoto kaštieľa iba lokálne a v obmedzenej miere. Intaktne je zachované aj bezprostredné okolie sídla, park a stavby v areáli. Mieru autenticity je možné overiť metódami architektonicko-historického výskumu.

Vhodným funkčným využitím autenticky zachovaného kaštieľa je jeho prezentácia a sprístupnenie ako artefaktu v jestvujúcom stave, pričom môže byť doplnený expozíciou zameranou na samotnú stavbu, na jej stavebný vývoj, na prezentáciu historických stavebných konštrukcií a spôsob výstavby v historických obdobiach (napr. vo forme informačných panelov prezentujúcich výsledky pamiatkových výskumov, reprodukcii historických fotografií či virtuálnej reality) a odborným výkladom sprievodcu.

Je potrebné zabezpečiť funkčnosť strešného pláštia, odvod zrážkovej vody a funkčnosť výplní okenných otvorov a dverných výplní vstupov formou repasovania jestvujúcich, prípadne rekonštrukčných tvarových a materiálových kópií. Zároveň je vhodné zamerať sa na stabilizáciu a konzerváciu hodnotných slohových omietok, náterov, štukových prvkov a výtvarnej výzdoby. Kaštieľ s takýmto využitím môže byť otvorený iba počas turistickej sezóny, čím odpadá veľká časť nákladov spojených s energiami. Taktiež nie je potrebné spracovať projektovú dokumentáciu celkovej obnovy s administratívnym procesom stavebného konania a postačuje ohláska stavebnému úradu. Výhodou tohto riešenia je, že základným zabezpečením kaštieľa sa zastaví jeho degradácia a vlastník získa čas na zváženie ďalšieho funkčného využitia a jeho financovania v budúcnosti. Objekt sa taktiež dostane do povedomia verejnosti. Návštevníci múzeí a expozícií nedozvedia, a môže to upriamiť ich pozornosť na problematiku kultúrneho dedičstva. Tento spôsob využitia môže byť zaujímavý, najmä pokiaľ kaštieľ vlastní samospráva, ale napríklad ako prechodné riešenie môže byť zaujímavý aj pre súkromného vlastníka.

Ďalším vhodným funkčným využitím autenticky zachovaného kaštieľa je jeho pôvodná funkcia rodinného sídla – či už trvalého, alebo sezónneho obydľia.

V zahraničí sa táto funkcia zvykne spájať aj so sprístupnením časti kaštieľa pre verejnosť vo forme expozície, najmä pokiaľ sú v ňom priestory zariadené dobovým nábytkom, alebo s možnosťou ubytovania v štandarde penziónu či ubytovania v súkromí. Výnosy zo vstupného a ubytovania môže

vlastník následne použiť na údržbu objektu. Aj u nás máme príklady, kedy vlastník kaštieľ obnovil či obnovuje ako svoje sídlo, aj keď tieto stavby nie sú prístupné pre verejnosť. Toto funkčné využitie je však zatiaľ u nás málopočetné. Tak ako v minulosti aj dnes je vlastníctvo kaštieľa veľmi nákladné. Objekty sú často v nepriaznivom technickom stave a preto je potrebná ich komplexná obnova. Zanedbateľné nie sú ani energetické náklady a náklady na údržbu. V areáli kaštieľa sa zvyčajne nachádzajú aj ďalšie stavby a, samozrejme, park, ktorý taktiež potrebuje starostlivosť. Zároveň sa oproti minulosti zmenili požiadavky na bývanie a z hľadiska dnešných potrieb by aj veľmi nároční vlastníci len ťažko našli využitie pre všetky priestory v kaštieli. Z týchto dôvodov sa na funkciu obydlika obnovujú kaštiele s menšou podlahovou plochou a najmä kúrie, kde funkcia bývania pretrváva z minulosti a aj dnes prevažuje.

Ďalšími vhodnými funkciami pre autenticky zachovaný kaštieľ je administratívna funkcia (sídlo obecného úradu, sídlo firmy alebo inštitúcie) a kultúrno-spoločenská funkcia (kultúrne centrum, kreatívne centrum, klubové a spolkové priestory, knižnica a pod.).

KAŠTIEĽ ADAPTOVANÝ V DRUHEJ POLOVICI 20. STOROČIA

Veľká časť kaštieľov z nášho pamiatkového fondu bola v druhej polovici 20. storočia upravená na nové funkčné využitie. Prejavilo sa to najmä v úpravách vnútornej dispozície, vo výmene výplní otvorov, výmene podláh, prierezov nových otvorov, realizáciou nových rozvodov, umiestnením technických zariadení a niekedy aj zmenou exteriérového výrazu či výmenou krovu s novým tvarom strechy. Zároveň mohla byť hmota kaštieľa doplnená prístavbami, prípadne novými stavbami v kaštieľskom areáli. Po roku 1989 zostali tieto kaštiele z rôznych dôvodov bez využitia a súčasní vlastníci hľadajú ich novú funkčnú náplň.

Obnova by mala smerovať k odstráneniu nekoncepčných a utilitárnych zásahov a k rehabilitácii prezentácie pamiatky v súlade s jej pamiatkovými hodnotami.

Je však vhodné uprednostniť akceptáciu hodnotných novodobých architektonických zásahov pred návratom do historického stavu, ktorý je nedostatočne podložený nálezmi. Pokiaľ existuje požiadavka vlastníka na nové funkčné využitie, je potrebné zvoliť takú funkciu, ktorá rozsahom stavebných úprav nebude vyvolávať ďalší úbytok historickej materiálovej podstaty pamiatky a nezhorší jej exteriérový výraz či estetické pôsobenie exteriéru a interiéru.

KAŠTIEĽ V TORZÁLNOM STAVE

Po roku 1989 nastala zmena vlastníckych vzťahov šľachtických sídiel. Mnohí vlastníci kúpili kaštiele za výhodnú cenu, najmä zo špekulatívnych dôvodov. Na túto situáciu nebola pripravená legislatíva, ktorá by nezodpovedných vlastníkov postihovala a dala do rúk príslušným orgánom páky na nápravu nepriaznivého stavu. Nezaujímam vlastníkov o základnú údržbu pamiatky, ale hlavne o ochranu svojho majetku, spôsobil, že niektoré kaštiele sa dostali do torzálneho stavu.

Kaštiele sú solídne stavby postavené na vysokej remeselnej úrovni. Máme príklady zanedbaných kaštieľov, ktoré mali narušenú strechu viac ako 10 rokov. Sice prišli o stropy, drevené podlahy a časť omietok, obvodové múry a klenby však zostali stáť. Lenže opustený a nestrážžený kaštieľ sa taktiež stáva terčom vandalizmu a krádeží stavebného materiálu, ktoré výrazne urýchlia zánik objektu. Problémom chátrajúcich kaštieľov je, že sa nachádzajú priamo v obci. Pokiaľ sa kaštieľ nachádza v stave bez strechy, ale stoja obvodové múry, je možné takýto objekt zachrániť a obnoviť. Horšie je, ak sú murivá zrútené alebo rozobraté a sú zaniknuté celé časti budovy. Ani v prípade takéhoto kaštieľa by objekt nemal byť vyradený z Ústredného zoznamu pamiatkového fondu Slovenskej republiky, nakoľko pod terénom sú zachované historické stavebné konštrukcie, prípadne suterény.

V prípade kaštieľov je však potrebné zvoliť iný postup ako v prípade torzálnej architektúry hradov. Hradné ruiny sa nedostávajú, ale iba konzervujú. Jednou z možností obnovy kaštieľa v torzálnom stave je uplatniť metódu anastylozy exteriérového výrazu (z pôvodného materiálu), pokiaľ existujú dostatočné podklady pre jej realizáciu (napr. podrobné zamernie, detailná fotodokumentácia a pod.). Do stavby je potrebné prepojiť ešte stojace historické konštrukcie. V interiéri môžu byť nové stavebné konštrukcie a vnútorná dispozícia. Rovnako je prípustné zaniknuté časti kaštieľa doplniť architektúrou v súčasnom architektonickom výraze. Stavba mala byť postavená na pôdoryse zaniknutého kaštieľa a v jeho pôvodnej hmote s prepojením so stojacimi historickými konštrukciami. Výsledok takejto realizácie však bude závislý od výberu architekta. Z tohto dôvodu je vhodné architektonické riešenie vyberať v súťaži architektonických návrhov, prípadne osloviť architekta s pozitívnymi hodnotenými realizáciami v historickom prostredí.

PRÍSTAVBY, NADSTAVBY A NOVÉ STAVBY V AREÁLI KAŠTIEĽA

Všeobecne platí, že historická hmota kaštieľa je predmetom pamiatkovej ochrany. Z tohto dôvodu nie je možné hmotu kaštieľa rozšíriť o novú prístavbu (napríklad o nové krídlo). Výnimkou je iba prípad, kedy časť hmoty kaštieľa zanikla alebo je v torzálnom stave. Mohlo sa stať, že zaniklo jedno krídlo štvorkrídlového kaštieľa s ústredným nádvorím. Z dôvodu obnovenia pôvodnej koncepcie hmotového riešenia je v takomto prípade možné vybudovať novostavbu krídla na mieste zaniknutého. Vylúčená je však nadstavba kaštieľa, a to aj v prípade, že historický krov je v havarijnom stave a bude potrebná jeho výmena.

Novostavby v areáli kaštieľa je možné realizovať iba na mieste zaniknutých stavieb (je potrebné zopakovať hmotu a pôdorysný rozsah zaniknutej stavby), prípadne ako náhradu jestvujúcich nehodnotných stavieb z druhej polovice 20. storočia, ktoré svojím architektonickým riešením narušajú historické prostredie pamiatky.

Je žiaduce, aby nové architektonické dielo využívalo súčasné architektonické výrazové prostriedky bez doslovných citácií historického tvaroslovía a zároveň by skôr malo vhodne zapadnúť do historického prostredia, než pútať na seba pozornosť na úkor

historických architektur. Z tohto dôvodu nie je veľmi vhodné pri návrhu novej architektúry v areáli kaštieľa používať kontrastné architektonické návrhy. Najdôležitejšou zásadou je použitie tradičných materiálov a tlmenej farebnosti v rámci exteriérového výrazu. Ak už má v areáli vzniknúť súčasná architektúra, mala by priniesť novú hodnotnú vrstvu. Z tohto dôvodu je žiaduce architektonický návrh vyberať v architektonickej súťaži, prípadne osloviť architekta s úspešnými a oceňovanými realizáciami v historickom prostredí. Možnosť umiestnenia prístavby a architektonický návrh musia byť konzultované a následne odsúhlasené príslušným KPÚ.

OBNOVA PRVKOV A DETAILOV

Konkrétne spôsoby obnovy jednotlivých konštrukcií, prvkov a detailov určujú samostatné metodiky.

METODICKÉ ZÁSADY PRI OBNOVE KAŠTIEĽOV

- Musí byť zachovaná parcelácia, historický pôdorys a historická zastavanosť parcel areálu kaštieľa.
- Musí byť zachovaná historická hmota, výraz kaštieľa, hmotová a priestorová skladba.
- Je potrebné zachovať hierarchiu hlavného a bočných krídiel kaštieľa.
- Nie je prípustné nadstavovať kaštieľ o ďalšie podlažia.
- Je potrebné ponechať priechodnosť prejazdov a nevytvárať z otvorených priestorov interiér. Je potrebné nezasklievať pôvodne otvorené arkády.
- Nie je prípustné zastrešovanie nádvorí.
- Je potrebné rešpektovať autentický nosný systém, základné komunikačné osi, vrátane vstupov a schodísk.
- Nie je možné do podkrovia kaštieľov umiestňovať funkcie so zhromaždením veľkého počtu osôb (spoločenskú sálu, divadlo, koncertnú sieň).
- Je potrebné zachovať základnú dispozíciu kaštieľa. Pokiaľ bola dispozícia narušená pri predošlých úpravách a je doložená nálezmi, tak je potrebné ju obnoviť (k historickej dispozícii sa často viaže výtvarná výzdoba a korunné rímasy). Je neprípustné meniť dispozíciu odstraňovaním historických priečok.
- Funkcie, ktoré si vyžadujú zásahy do konštrukcií (sociálne zariadenia, kuchyňa, izby s hygienickým jadrom, kotoľňa a pod.), je potrebné umiestňovať do priestorov, kde bol vykonaný zásah pri minulých adaptáciách.
- Miestnosti technického alebo obslužného charakteru by mali byť umiestnené na prízemí, prípadne v suteréne kaštieľa, a pokiaľ je to možné, mimo hlavného krídla.
- Je nevhodné priečkami predeľovať niekdajšie reprezentačné priestory kaštieľa (sály, salóny, kabinety, predizby a pod.). Nové priečky musia byť odľahčené, aby nedochádzalo k zafaženiu klenieb, a vystavané tým spôsobom, aby nedošlo k poškodeniu slohových omietok a náterov. Tieto konštrukcie musia byť reverzibilné. Nové priečky nie je žiaduce budovať v miestnostiach, kde sa zachovala slohová drevená podlaha (parkety, palubovka a pod.), aby nedošlo k poškodeniu týchto prvkov. Z rovnakého dôvodu je potrebné zvažovať konštrukciu priečok aj v prípade iného typu zachovaných slohových podláh.
- Hygienické zariadenia a kuchyňa nemôžu byť situované v priestoroch so zachovanou výtvarnou výzdobou, a to ani v prípade, ak výtvarná výzdoba nie je prezentovaná a je prekrytá.
- Na odvetrávanie kuchyne je vhodné využiť komín, prípadne strešné vikiere. Nie je žiaduce vetranie vyviesť na fasádu, pretože to znamená ďalší prierez v historickom murive a navyše výpary z kuchyne môžu na fasáde zanechávať mastný povlak.
- Všetky autentické konštrukcie prvky a detaily z jednotlivých slohových období je potrebné zachovať v origináli.
- Zvoliť funkčné využitie, ktoré si nebude vyžadovať rozsiahle stavebné zásahy a odstraňovanie autentických prvkov a detailov v zmysle zásady, že funkcia sa má prispôbiť pamiatke.
- Pri obnove fasád kaštieľov je potrebné používať tradičné vápenné materiály, a to nielen omietky, ale aj nátery.
- Je nežiaduce vrátiť výraz objektu do niektorej zo starších stavebných etáp, najmä pokiaľ došlo k jeho zmene v mladšom období, pretože by to znamenalo nenávratnú stratu mladších prvkov a vrstiev. Odstraňovať by sa mali iba mladé zásahy (najmä z druhej polovice 20. storočia), ktoré sú chybné z hľadiska nevhodných fyzikálnych vlastností (napríklad nátery z dikoplastu), prípadne esteticky znehodnocujú prezentáciu exteriéru pamiatky. Rekonštrukcia staršieho slohového výrazu je prípustná iba v prípade, ak v 20. storočí došlo k plošnému odstráneniu slohových omietok a nové omietky, ktoré ich nahradili, nie sú paropriepustné a vizuálne znehodnocujú exteriérový výraz a historický charakter šľachtického sídla (najmä cementové štruktúrované omietky). Rekonštrukcia je taktiež prípustná aj vtedy, ak z dôvodu zanedbanej údržby a chátrania kaštieľa slohové omietky opadali alebo boli zámerne odstránené, prípadne z dôvodu neukončenej obnovy je objekt bez omietok. Na rekonštrukciu staršieho slohového výrazu musia byť splnené aj ďalšie podmienky:
  - a) novodobé omietky musia byť ľahko odstrániteľné bez úbytku líc fasádnych murív,
  - b) starší výraz musí byť podložený nálezmi na fasáde,
  - c) starší výraz musí byť doložený ikonografickými prameňmi.
- K prezentovanej farebnosti fasád a výrazu by však mali slohovo prislúchať výplne stavebných otvorov a ich povrchová úprava, viažuca sa k prezentovanému slohovému obdobiu. Napríklad nie je vhodné spájať barokovú farebnosť fasád s výplňami zo začiatku 20. storočia. Rekonštrukciu staršieho výrazu fasád je dôležité podmieniť korešpondovaním výrazu fasád s celkovým prezentovaným slohovým výrazom kaštieľa, teda napr. fasády nemôžu mať renesančný výraz v rozpore s celkovým výrazom (napr. z konca 19. storočia).

- Slohové okenné výplne sú predmetom pamiatkovej ochrany a preto by mali byť obnovené a osadené na pôvodné miesto. Zvyšné výplne majú byť vyrobené ako tvarové, rozmerové a materiálové kópie, na ktoré sa preložia slohové kovania. Aj fragmentárne zachované výplne môžu slúžiť ako vzor na vytvorenie profilov novovyrobených výplní. Pokiaľ dochádza k výmene slohových výplní z dôvodu ich zlého technického stavu, je vhodné originály výplní deponovať vo vhodnom priestore v interiéri kaštiela, napríklad v podkroví.
  - Pokiaľ sa na kaštieli nezachovali žiadne slohové okenné výplne, ale boli vymenené pred rokom 1989 za nové, nie je potrebné ich vymieňať, pokiaľ to nevyžaduje ich nepriaznivý technický stav (boli vyrobené na základe slohových výplní bez zmeny rozmerov otvorov) a vyhovujú svojim členením a riešením. Takéto okná je možné repasovať a len vymeniť často používané typizované kovania z bežnej stavebnej produkcie za historizujúce. Pokiaľ sa okenné výplne na objekte nezachovali, prípadne boli použité typizované výplne spolu so zmenou rozmerov okenných otvorov, tak sa vyrobia formou náznakovej rekonštrukcie výplne nové.
  - Sklené výplne je potrebné používať na označenie, že otvor bol pôvodne bez výplne. Pri sklených výplniach sa odporúča minimalizovať šírku profilov.
  - Pokiaľ sa v kaštieli nezachovali slohové dverné výplne a existujú ikonografické pramene, je potrebné nové dverné výplne zrekonštruovať podľa nich, prípadne podľa dobových analógií, resp. ako novotvar vyrobený na mieru podľa architektonického návrhu. Novotvar by mal odkazovať na minulosť, na slohovú úpravu kaštiela detailom, členením či farebnosťou. Samozrejmosťou je použitie tradičného materiálu – dreveného masívu. Súčasťou autorského návrhu dizajnu dverných výplní môžu byť aj kľučky a štítky. Nie je vhodné chýbajúce autentické dverné výplne nahrádzať bežnými priemyselne masovo vyrábanými výrobkami dostupnými na trhu.
  - Je potrebné zachovať enfiládu dverných otvorov bez vytvárania nových dverných otvorov.
  - Pri obnove podláh je potrebné používať tradičné materiály (kameň, drevo, keramiku, terazzo, cementové či keramické dlažby malých formátov s geometrickým alebo kvetinovým dekórom).
- Nie je možné používať novodobé materiály (laminát, vinyl, linoleum). V prípade kamenných a tehlových podláh je potrebné nepoužívať lepené sokliky a lišty.
- Podlahové kúrenie nie je možné umiestňovať do priestorov so zachovanou historickou dlažbou.
  - V prípade neomietnutých pohľadových omietok farbených v hmote nie je prijateľný ich náter. Platí to aj v prípade rekonštrukcie výrazu fasád, pokiaľ pôvodné architektonické riešenie pracovalo s pohľadovými omietkami. Nie je možné toto riešenie imitovať farebným náterom namiesto uplatnenia pohľadovej omietky.
  - Kamenné prvky fasád (portály, ostenia, hlavice a pod.) boli počas všetkých slohových období používané pre svoje vlastnosti a nie kvôli materiálovému výrazu. Až do konca 19. storočia sa pohľadovo neuplatňovali a boli prekryté náterom či omietkou. Takéto riešenie je nutné uplatniť aj pri súčasnej obnove fasád. Kamenné prvky vo výraze materiálu je možné prezentovať len ako súčasť koncepcnej úpravy z konca 19. storočia, ak je to zároveň doložené nálezmi.
  - Je potrebné zachovať autentickú niveletu podláh (prípadne ju pri obnove prinavrútiť).
  - Je potrebné zachovať výšku stropov v miestnostiach bez vloženia podhládov alebo prekryvania klenieb.
  - Je potrebné uprednostniť suchú skladbu podláh.
  - Vzhľadom k zásade použitia tradičných materiálov pri obnove pamiatky nie je možné používať novodobé materiály (plastové okná, plastový šindel a pod.) či materiály imitujúce vzhľad iného materiálu (betónové prefabrikáty imitujúce drevo, tehlu, kameň či betónovú krytinu imitujúcu pálenú). Poškodené časti autentických prvkov sa odporúča dopĺňať identickým materiálom vrátane povrchových úprav.
  - Nie je prípustné vybudovať v kaštieli výťah len z dôvodu zvýšenia komfortu využívania stavby.
  - Na vytváranie spevnených plôch v exteriéri nie je možné používať betónové zámkové dlažby. Je potrebné používať tradičné materiály (mlatové povrchy, kamenné platne, okruhliaková dlažba alebo dlažba z kamenných kociek).

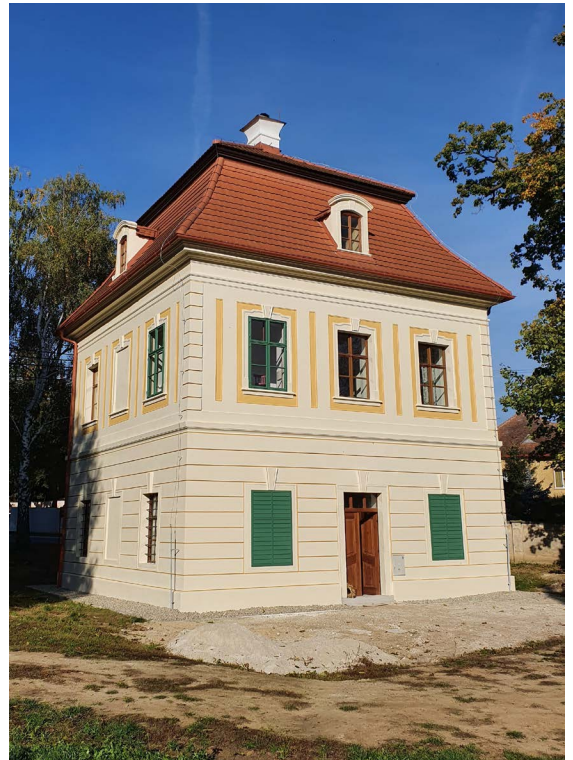
► Obr. 12. Kaštieľ vo Voderadoch.

► Obr. 13. Jedna zo zreštaurovaných miestností kaštiela vo Voderadoch.

► Obr. 14. Obnovený pavilón kaštiela v Chtelnici.

► Obr. 15. Kúria v Bučanoch.

► Obr. 16. Príklad zreštaurovaného stropu v kúrii v Bučanoch.

►► Obr. 17. Kaštieľ v Hlohovci.

9.1. ÚDRŽBA A PREVENTÍVNA OCHRANA

Na dlhodobé zabezpečenie dobrého stavebnotechnického stavu šľachtického sídla je nutné vykonávať pravidelnú údržbu a preventívne opatrenia na ochranu stavby.

- Je potrebné sledovať funkčnosť strešného pláštá a klampiarskych prvkov strechy. Prípadné perforácie je potrebné urýchlene odstrániť.
- Je potrebné sledovať funkčnosť systému odvodu zrážkovej vody. Poškodenia je potrebné hneď po ich zistení opraviť. Upchaniu dažďových zvodov je možné zabrániť pravidelným čistením žľabov.
- Je potrebné sieťkami zabrániť vnikaniu vtáctva do podkrovia.
- Je potrebné zabezpečovať pravidelné vetranie objektu. Zároveň je nutné udržiavať funkčné vetracie otvory a prieduchy.
- Je potrebné sledovať funkčnosť okenných a dverných výplní vrátane ich povrchových úprav. Poškodenia náterov okenných výplní, ktoré sú vystavené poveternostným vplyvom, je po ich objavení potrebné odstrániť, aby sa zabránilo prenikaniu vody do dreva.
- Z blízkosti kaštieľa je potrebné odstraňovať náletové dreviny.

9.2. METÓDY PAMIATKOVEJ OBNOVY

Základným princípom pamiatkovej ochrany a obnovy je zachovanie autenticity originálu historického objektu (autenticita materiálnej, ideovej a kompozičnej podstaty originálu pamiatky), jeho hmotnej podstaty, charakteru a prezentácie. K procesom pamiatkovej obnovy zaraďujeme všetky zásahy, ktoré sú založené na princípe zachovania autentickej originálnej substancie objektu a tiež zásahy, ktoré vedú k zlepšeniu komfortu užívania a zlepšeniu jeho stavebnotechnického stavu.⁸

Konzervácia je odborné ošetrovanie hmotnej podstaty pamiatky s cieľom zachovať stav a predĺžiť životnosť prostriedkami, ktoré nenarúšajú zachovaný stav.

Reštaurovanie je v zmysle pamiatkového zákona osobitným druhom obnovy, ktorý sa realizuje na základe rozhodnutia KPÚ. Túto odbornú činnosť môže vykonávať len člen Komory reštaurátorov alebo vysoká škola v rámci študijného programu reštaurátorská tvorba uskutočňovaného v študijnom odbore reštaurátorstvo.

Umelecko-remeselná obnova je súbor umelecko-remeselných činností a iných odborných činností, ktorými sa vykonáva údržba, konzervovanie, oprava, adaptácia alebo rekonštrukcia historických konštrukcií, prvkov a detailov.

Sanácia je technické zabezpečenie objektu pred zhoršovaním technického stavu celého objektu alebo jeho častí použitím vhodne zvolených technických riešení.

Modernizácia je súbor úprav pamiatky, ktoré zlepšujú kvalitu objektu a jeho využitie podľa súčasných štandardov. Môžu to byť nové rozvody sietí, zvýšený technologický a hygienický štandard (kúrenie, vetranie, rozvody vody, kanalizácia, elektroinštalácia a pod.).

Náznaková rekonštrukcia je spôsob obnovy objektu, prípadne jeho chýbajúcej časti, či historických prvkov so zjednodušením detailov.

Reštitúcia je obnova objektu do pôvodného stavu po odstránení nevhodných úprav a dostavieb.

Rekonštrukcia znamená doplnenie chýbajúcich častí alebo nahradenie poškodených častí pamiatky. Rekonštrukcia môže byť:

- exaktná na základe podrobných plánov alebo zamerania,
- analogická na základe dobových analógií s inými zachovanými stavbami,
- hypotetická na základe formulovanej hypotézy podloženej vedeckým poznáním.

Anastyulóza je opätovné postavenie rozobranej či zrútenej budovy použitím pôvodného materiálu stavby.

9.3. ZLEPŠENIE ENERGETICKÝCH VLASTNOSTÍ

Riešeniu energetickej efektívnosti budov sa venujú súvisiace samostatné metodiky obnovy jednotlivých konštrukčných prvkov.⁹

Všeobecne platí, že je možné využiť len také opatrenia, ktoré nebudú zasahovať do historických konštrukcií, nebudú meniť výraz interiéru ani exteriéru, nebudú negatívne ovplyvňovať mikroklimu v interiéroch, nebudú pohľadovo vnímateľné a nebudú brániť prevetrávaniu murív a drevených konštrukcií. Návrh možných opatrení je potrebné v rozpracovanosti konzultovať s KPÚ a následne zaslať na odsúhlasenie.

8 PAVLÍK, M. *Regenerace historických budov, sídel a krajiny, ochrana památek*. Praha: ČVUT, 1998, s. 23. ISBN 80-01-01797-4.

9 Viac pozri v: [Vlhnutie objektov, soli a sanácia vlhkosti a biodegradácia \(riasy, machy, huby\)](#), sanácia; [Strechy, křitiny, klampiarske prvky a Krow;](#) [Výplne stavebných otvorov – okná;](#) [Výplne stavebných otvorov – dvere/brány](#).

---

10. MEDZINÁRODNÉ DOKUMENTY A CHARTY

V zmysle § 1 ods. 1 pamiatkového zákona sa pri ochrane pamiatkového fondu vychádza aj z medzinárodných zmlúv a chárt v oblasti európskeho a svetového kultúrneho dedičstva, ktorými je Slovenská republika viazaná. Patria k nim napr. Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva (oznámenie č. 159/1991 Zb.), vyhláška ministra zahraničných vecí č. 15/1980 Zb. o Dohovore o opatreniach na zákaz a za-medzenie nedovoleného dovozu, vývozu a prevodu vlastníctva kultúrnych statkov, Európsky dohovor o ochrane archeologického dedičstva (revidovaný – oznámenie č. 344/2001 Z. z.), Dohovor o ochrane architektonického dedičstva Európy (oznámenie č. 369/2001 Z. z.) a ďalšie.

Charty:

- Aténska charta. Ochrana a obnova historických pamiatok. Atény 1931.
- Benátska charta. O ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídiel. Benátky 1964.
- Washingtonská charta. Ochrana historických miest. Washington 1987.
- Charta z Lausanne. Zabezpečovanie ochrany archeologického dedičstva. Lausanne 1990.
- Kultúrny turizmus. Zabezpečovanie turizmu na lokalitách s pamiatkami. Mexiko 1999.
- Štokholmská deklarácia – deklarácia ICOMOS k 50. výročiu Svetovej deklarácie ľudských práv. Štokholm 1998.

Dokumenty:

- Dokument o autenticite z konferencie o autenticite vo vzťahu k Dohovoru o ochrane svetového dedičstva. Nara 1994.

---

11. POZITÍVNE TRENDY

V novom tisícročí sa zlepšil prístup štátu k financovaniu ochrany kultúrneho dedičstva a spustila sa systematická podpora. Časť prostriedkov smeruje z rozpočtu Ministerstva kultúry Slovenskej republiky prostredníctvom programu Obnovme si svoj dom. Ďalšie prostriedky je možné získať zo štrukturálnych fondov Európskej únie alebo z Grantov EHP a Nórska. Viaceré samosprávy, či už územné alebo obecné, sú pomerne úspešné v získavaní prostriedkov fondov a grantov. Podľa súčasných skúseností sa ukazuje, že vlastníctvo samospráv je pre šľachtické sídla veľmi prospešné. Rozbehli sa obnovy kaštieľov, a to buď po etapách, alebo v prípade menších kaštieľov a kúrií prebehla aj celková obnova.

Zároveň sa začal objavovať typ súkromných vlastníkov, ktorí zámerne kupujú kaštiele buď s podnikateľským zámerom, alebo prostriedky získané v iných oblastiach podnikania chcú použiť na zveľadenie nášho kultúrneho dedičstva, a to aj s vedomím toho, že prostriedky investované do obnovy kaštieľa sa im možno nikdy nevrátia. Niektorí súkromní vlastníci si obnovujú kaštieľ na jeho pôvodné využitie ako rodinného sídla.

---

12. NEGATÍVNE TRENDY

Bohužiaľ, pokiaľ vlastník nezískal financie na obnovu z grantov a obnovu financuje z vlastných prostriedkov, je dosť otáznne, či neustály rast cien nehnuteľností pokryje náklady vložené do obnovy. To následne vedie k snahám niektorých súkromných vlastníkov presadzovať investičný zámer, ktorý môže byť v rozpore so záujmami ochrany pamiatok. Je to najmä tlak na výstavbu v areáli kaštieľa (bytová výstavba, dostavby kaštieľa a pod.). Existujú však aj osvietení vlastníci, ktorí neinvestujú do kaštieľa s cieľom návratu investície. Sú to vlastníci, ktorí získali financie v iných výnosných oblastiach podnikania, majú však silný vzťah k histórii a kultúrnemu dedičstvu a sú si vedomí, že vložené prostriedky sa im pravdepodobne v plnej miere nevrátia.

VÝTAHY

Niektoré typy funkčného využitia kaštieľov si vyžadujú inštaláciu niektorých technických zariadení, ktoré môžu vyvolať zásahy do pamiatky. Sú to najmä vzduchotechnické jednotky, klimatizácia a podobne. Pri autenticky zachovaných kaštieľoch je vhodnejšie takéto zariadenia nenavrhnúť. Aj v prípade kaštieľov adaptovaných v druhej polovici 20. storočia je potrebné zvažovať mieru zásahov, ktoré technické zariadenie vyvolá. Pohľadové vnímanie technických zariadení je potrebné eliminovať.

Asi najproblematickejším technickým zariadením sú výťahy. Pokiaľ má byť výťah inštalovaný v interiéri, znamená to prerez v klenbách a stropoch. Problematické sú najmä otvory v klenbách, pretože okrem úbytku pamiatkových hodnôt ide aj o oslabenie statickej štruktúry stavby, čo môže byť rizikom do budúcnosti. Pokiaľ má byť výťah umiestnený v exteriéri, stáva sa rušivým prvkom, ktorý znehodnocuje exteriérový výraz a najmä v prípade menších fasád blokových kaštieľov narušuje historickú architektonickú koncepciu. Navyše pokiaľ by mal výťah viesť do podkrovia, vzniká nevhodný detail premostenia medzi výťahovou šachtou a strešným plášťom. Zároveň sa zasiahne do fasády, pretože okenné otvory je potrebné nahradiť dverňami. Pokiaľ bolo v minulosti do konštrukcií kaštieľa zasiahnuté, tak je možné výťah umiestniť do polohy zásahu. V niektorých kaštieľoch je možné výťah umiestniť do schodiskovej haly do voľného priestoru, po obvode ktorého obiehajú schodiskové ramená. Ako vyplýva z osobitnej metodiky o univerzálnom navrhovaní, treba pri každej väčšej obnove kaštieľa vypracovať v rámci prípravnej dokumentácie audit z pohľadu potreby univerzálného navrhovania a konfrontovať ho s potrebnými pamiatkovými výskumami z hľadiska ochrany pamiatkových hodnôt. Na vybudovanie výťahu v kaštieli musia byť veľmi silné dôvody intenzívneho využívania z hľadiska funkcie. Zároveň by mala byť preverená možnosť umiestniť funkcie pre osoby so sťaženou pohyblivosťou v priestoroch na prízemí. Nemalo by byť prípustné vybudovať v kaštieli výťah iba z dôvodu zvýšenia komfortu využívania stavby.

ZASTREŠENIE NÁDVORIA

V súčasnosti sa objavuje trend, kedy vlastníci kaštieľov majú zámer zastrešiť nádvorie sklenou strechou, a to z dôvodu zvýšenia komfortu a získania väčšej využiteľnej podlahovej plochy v interiéri. Tento zámer je potrebné odmietnuť ako neprípustný. Vytvorenie nového interiéru z nádvoria kaštieľa je popretím pôvodného historického architektonického riešenia nádvoria ako exteriérového priestoru a ako invazívny technický prvok aj negatívne ovplyvňuje prezentáciu pamiatkových hodnôt kaštieľa i vnímanie historickej atmosféry prostredia národnej kultúrnej pamiatky. Zastrešením nádvoria sa mení i mikroklima v uzavretom priestore (skleníkový efekt, zvýšená vlhkosť), čo môže vyvolávať potrebu ďalších technických zariadení (tieniaci systém na diaľkové ovládanie, vzduchotechnika). Takisto sa mení systém odvedenia zrážkových vôd zo striech a spravidla dochádza aj k likvidácii častí korunnej rímsy. Rozsah stavebných a technických zásahov do konštrukcií potrebných na realizáciu takéhoto zámeru zároveň vyvolá úbytok časti pamiatkových hodnôt a nie je plne reverzibilný.

WELLNESS

V prípade kaštieľov, ktoré majú byť adaptované na hotel, sa často objavuje zámer vlastníkov na zriadenie wellness s bazénom. Nie je možné univerzálny stanoviť neprípustnosť tohto zámeru v prípade každého kaštieľa. Wellness nesmie byť umiestnený v priestoroch so zachovanou výtvarnou výzdobou, a to ani v prípade, ak výzdoba nie je prezentovaná. Pokiaľ wellness tvoria iba vírivky a sauny, je ich možné umiestniť napríklad v suteréne, prípadne v takých miestnostiach hospodárskych krídiel (budov), kde zvýšená vlhkosť nebude ohrozovať slohové konštrukcie (napr. drevené stropy). Vzhľadom na rozsah zásahov potrebných na vybudovanie interiérového bazéna nie je tento možné situovať v historických objektoch v areáli kaštieľa.

NOVÁ FUNKCIA PODKROVÍ

V súčasnosti sa začal objavovať trend, kedy majú vlastníci kaštieľov zámer upraviť na účely zriadenia spoločenskej sály, prípadne výstavnej miestnosti. Hoci spoločenská sála vo veľkom priestore podkrovia pôsobí na prvý pohľad ako vhodné využitie, z hľadiska množstva zásahov do pamiatky, ktoré takéto funkcia môže vyvolať, je to najmenej vhodný spôsob využitia podkrovia a takýto zámer by mal byť odmietnutý. Stavebné konštrukcie kaštieľa nie sú na takéto zaťaženie v podkroví disponované, čo bude znamenať nutnosť zosilniť stropy a realizovať prípadne ďalšie dodatočné statické zásahy. Zároveň zhromaždenie veľkého počtu osôb naráža na požiadavky požiarnej a bezpečnostných noriem, ktoré nemožno zabezpečiť bez radikálnych stavebných zásahov v rámci objektu (núdzové schodisko, požiarne odolnosť a pod.). Bez rizika nie je ani využitie podkrovia ako výstavného priestoru. Pokiaľ sa v podkroví budú vystavovať sochy, objekty a inštalácie s vyššou hmotnosťou, opäť to môže vyvolať potrebu staticky zosilniť

konštrukcie. V oboch prípadoch bude aj požiadavka na bezbariérový prístup výťahom do podkrovia.

Pokiaľ chce vlastník využívať kaštieľ ako ubytovacie zariadenie, objaví sa požiadavka umiestniť izby do podkrovia. Veľkosť kaštieľa a jeho slohová dispozícia zväčša neposkytujú dostatok priestoru na ubytovanie dostatočného počtu hostí v požadovanom štandarde. Najlepším riešením je priestor podkrovia ponechať bez využitia, resp. využiť ho na uskladnenie drobných predmetov. Podkrovie bez obytnej funkcie, najmä v prípade autenticky zachovaných historických krovov, poskytuje najlepšiu ochranu konštrukcii krovu. Umožňuje vizuálne sledovať jeho technický stav a taktiež uľahčuje jeho údržbu i údržbu strešného pláštia. I z tohto dôvodu nie je vhodné pri výmene krytiny do podkrovia, ktoré nebude upravené na ubytovanie, inštalovať paropriepustnú fóliu. Fólia v podkroví pôsobí vizuálne rušivo a taktiež sťažuje prístup k strešnej krytine v rámci bežnej údržby a odstraňovania porúch. V prípade kaštieľov, ktoré sú využité ako múzeum, môže byť hodnotný krov po vytvorení bezpečnej komunikačnej trasy prezentovaný ako exponát v rámci prehliadky.

PROBLEMATICKÉ FUNKČNÉ VYUŽITIE

Okrem vhodných funkcií pre autenticky zachovaný kaštieľ existujú z hľadiska nutnosti stavebných zásahov (prípadne požiadaviek stavebných noriem) aj funkcie problematické až nevhodné. Kým funkcia obydľia jednej rodiny je v podstate vhodná a vychádza z pôvodného určenia kaštieľa, tak konverzia na bytový dom s bývaním viacerých rodín už môže byť problematická. Z dôvodu vytvorenia bytových jednotiek sú potrebné niekedy dosť podstatné zásahy do stavených konštrukcií a dispozície objektu. Taktiež sa objaví požiadavka na výmenu všetkých slohových výplní stavebných otvorov za nové. Rovnako hrozí riziko utilitárnych úprav zo strany vlastníkov v ich bytoch.

Pri autenticky zachovanom kaštieli je problematická aj funkcia ubytovacieho zariadenia, najmä vyšších tried. Budovy kaštieľov zvyčajne neposkytujú dostatočný priestor na vybudovanie ekonomicky udržateľného počtu izieb s dostatočnou podlahovou plochou na jednu izbu. Investor často požaduje úpravu podkrovia na bývanie, a ani to nemusí v prípade menších kaštieľov stačiť, čím vznikne požiadavka na prístavbu kaštieľa. Zvyčajne z dôvodu poskytnutia čo najširšieho rozsahu služieb môže mať vlastník zámer vytvoriť veľkú spoločenskú sálu a tiež wellness centrum. Ďalšou požiadavkou, ktorá zaznieva pri zámere obnovy na hotelovú funkciu, je vybudovanie výťahu, hoci vyhláška požaduje výťah až v hoteloch s troma a viac podlažiami. Umiestnenie izieb a hygienických zariadení v každej izbe vyžaduje realizáciu nových rozvodov a vyvoláva potrebu zmien v dispozícii. S funkciami hotela súvisia aj technické zariadenia ako vzduchotechnika kuchyne či klimatizácia v izbách. V areáli bude potrebné umiestniť aj parkovanie a niektorí investori požadujú aj vybudovanie vonkajšieho bazéna, športovísk či detského ihriska. V autenticky zachovanom kaštieli je potrebné vziať do úvahy riziká, ktoré toto funkčné využitie prináša. V prípade výraznej straty pamiatkových hodnôt kaštieľa (či areálu) sa ho odporúča odmietnuť ako neprípustný. Autenticky zachovaný kaštieľ je možné využiť ako penzión, prípadne hotel kategórie boutique, ktorý má v zmysle vyhlášky menej izieb, a pri architektonickom

riešení je možné pracovať s neopakovateľnou historickou atmosférou.

Pre autenticky zachovaný kaštieľ je vyslovene nevhodné funkčné využitie na výrobu (priemyselnú či poľnohospodársku). Takýto spôsob využitia šľachtické sídlo svojou povahou dehonestuje a navyše sú nutné veľké stavebné zásahy, ktoré budú znamenať úbytok pamiatkových hodnôt.

V nedávnom období sa objavovali grantové výzvy pre domovy sociálnych služieb s ležiacimi klientami. Takéto funkčné využitie sa na prvý pohľad nejaví ako problematické, problematické však môže byť práve v prípade autenticky zachovaného kaštieľa. Hygienické, bezpečnostné a požiarne normy sú v prípade takéhoto využitia v rozpore so záujmami pamiatkovej ochrany. V zariadení sociálnych služieb je prioritné zabezpečiť bezbariérový prístup, a to aj pre ležiacich klientov, čo je však možné riešiť jedine výťahom s veľkým pôdorysom. Vstupy do izieb musia mať takú šírku, aby cez ne prešla nemocničná posteľ. Podlahy musia byť umývateľné. V miestnostiach určených na ubytovanie klientov nesmú byť prvky, na ktorých sa môže nadmerne usádzať prach, a nie sú ľahko prístupné na čistenie. Z tohto dôvodu môže napríklad vzniknúť požiadavka prekryť stropy so štukovou výzdobou podhladmi. Zároveň bude potrebné vymeniť výplne okenných otvorov. Navyše z dôvodu ekonomickej udržateľnosti prevádzky je potrebný určitý počet lôžok, na čo podlahová plocha kaštieľa nemusí stačiť, v dôsledku čoho vznikne snaha o prístavbu kaštieľa. Z uvedených dôvodov je na mieste otázka, či nie je v prípade autenticky zachovaného kaštieľa lepšie z dôvodu ochrany jeho pamiatkových hodnôt označiť tento zámer ako neprípustný, a to aj za cenu toho, že kaštieľ bude ďalšie obdobie bez využitia.

---

13. LEGISLATÍVA

Základnou legislatívnou normou je Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v platnom znení (ďalej len „Ústava“), kde článok 20 uvádza nasledovné: *„Vlastníctvo zaväzuje. Nemožno ho zneužiť na ujmu práv iných alebo v rozpore so všeobecnými záujmami chránenými zákonom. Výkon vlastníckeho práva nesmie poškodzovať ľudské zdravie, prírodu, kultúrne pamiatky a životné prostredie nad mieru ustanovenú zákonom.“*

V článku 44 ods. 2, 3 Ústavy v oddiele venovanom práve na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva uvedené nasledovné: *„Každý je povinný chrániť a zveľaďovať životné prostredie a kultúrne dedičstvo. Nikto nesmie nad mieru ustanovenú zákonom ohrozovať ani poškodzovať životné prostredie, prírodné zdroje a kultúrne pamiatky.“*

Pri ochrane pamiatkového fondu je základným rámcom rozhodovania miestne príslušných KPÚ pamiatkový zákon.

---

14. ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- DVOŘÁKOVÁ, V., HUSOVSKÁ, L. *Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch ICOMOS. 1. diel – charty a odporúčania*. Bratislava: Kontakt plus, 2002. ISBN 80-88855-45-4.
- DVOŘÁKOVÁ, V., HUSOVSKÁ, L. *Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch ICOMOS. 2. diel – charty a odporúčania*. Bratislava: Kontakt plus, 2004. ISBN 80-88855-56-X.
- DVOŘÁKOVÁ, V., HUSOVSKÁ, L. *Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch ICOMOS. Charty, smernice a rezolúcie*. Bratislava: ICOMOS Slovensko, 2003.
- FATSAR, K. *Magyarország barokk kertművészet*. Budapest: Helikon kiadó, 2008. ISBN 9789632270210.
- GREGOR, P. *Obnova pamiatok*. Bratislava: Perfekt, 2008. ISBN 978-80-8046-405-9.
- GREGOROVÁ, J. *Prezentácia architektonického dedičstva*. Bratislava: Perfekt, 2000. ISBN 978-80-8046-394-6.
- HOLEČEK, J., GIRSA, V. *Projektování obnovy stavebních památek*. Praha: Národní památkový ústav, 2008. ISBN 9788087104347.
- IŽVOLT, P. *Údržba historických stavieb. Príručka pre preventívnu údržbu nehnuteľných pamiatok – skúsenosti z projektu PRO MONUMENTA*. Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2017. ISBN 978-80-89175-76-5.
- JANURA, T., ČAJKA, M. *Vidiecke šľachtické sídla v Oravskej stolici*. Liptovský Mikuláš: Liptovská galéria Petra Michala Bohúňa, 2011. ISBN 978-80-85706-51-2.
- JANURA, T., FILLOVÁ, L., ŠIMKOVIC, M. *Vidiecke šľachtické sídla v Zvolenskej stolici*. Liptovský Mikuláš: Spoločnosť Kolomana Sokola, 2016. ISBN 978-80-89756-10-0.
- JANURA, T., HAVIAROVÁ, M. *Vidiecke šľachtické sídla v Spišskej stolici*. Liptovský Mikuláš: Spoločnosť Kolomana Sokola, 2019. ISBN 978-80-89756-16-2.
- JANURA, T., ZVAROVÁ, Z. *Vidiecke šľachtické sídla v Hontianskej stolici*. Liptovský Mikuláš: Spoločnosť Kolomana Sokola, 2021. ISBN 978-80-89756-17-9.
- JANURA, T., ZVEDELOVÁ, K., SOBOLA, M. *Vidiecke šľachtické sídla v Turčianskej stolici*. Liptovský Mikuláš: Spoločnosť Kolomana Sokola, 2014. ISBN 978-80-89756-02-5.
- KUBEŠ, J. *Vývoj obytné jednotky v sídlech vyšší šľechty z českých zemí (1550-1750)*. In: *Svorník 6/2008: Funkční a prostorové uspořádání budov*. Praha: Sdružení pro stavebněhistorický průzkum, 2008, s. 79-90.
- KWAŚNIEWSKI, A. „Fortezza verso Residenza“. *Nevojenské funkce fortifikací ve struktuře zámeckého areálu ve střední Evropě raného novověku (zejména s ohledem na Slezko)*. In: *Svorník 9/2011: Zámecký areál*. Praha: Sdružení pro stavebněhistorický průzkum, 2012, s. 5-36.
- LENGYELOVÁ, T. *Život na šľachtickom dvore*. Bratislava: Slovart, 2016. ISBN 978-80-556-1287-4.
- LOPATKOVÁ, Z. (ed.). *Otázky zemepanského hospodárenia a správy v novoveku*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2019. ISBN 978-83-8111-158-4.
- MAKÝŠ, O. *Technologie renovace budov*. Bratislava: Jaga, 2004. ISBN 80-8076-006-3.
- PAGÁČOVÁ, P. *Aspekty udržateľnosti pri obnove pamiatkovo chránených štruktúr*. Dizertačná práca. Bratislava: Fakulta architektúry STU, 2015.
- PAVLÍK, M. *Regenerace historických budov, sídel a krajiny, ochrana památek*. Praha: ČVUT, 1998. ISBN 80-01-01797-4.
- PISOŇ, Š. *Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku*. Martin: Osveta, 1973.
- RAGAČ, R. *Zlatý vek cisárskej rezidencie v Holíči v období Františka Štefana I. Lotrinského*. Skalica: Regionálna rozvojová agentúra, 2010. ISBN 978-80-970317-0-1.
- SMUTNÝ, M., et al. *Energetická efektívnosť obnovy historických budov*. Bratislava: Eurostav, 2005. ISBN 80-969024-8-2.
- ŠKABRADA, J. *Konstrukce historických staveb*. Praha: Argo, 2003. ISBN 80-7203-548-7.
- Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.*
- VINAŘ, J. *Opravy historických staveb*. Praha: Grada Publishing, 2021. ISBN 978-80-271-0089-7.
- Vyhľadška Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 231/2014 Z. z., ktorou sa mení vyhláška Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 253/2010 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.*

Vyhláška Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 253/2010 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.

---

15. ZDROJE OBRAZOVEJ A FOTOGRAFICKEJ PRÍLOHY

Titulný obrázok. Kaštieľ v Budmericiach. Autor: Marek Zelina.

Obr. 1. Kaštieľ v Modre po komplexnej obnove. Zdroj: KPÚ Bratislava.

Obr. 2. Obnovený interiér kaštieľa v Modre. Zdroj: KPÚ Bratislava.

Obr. 3. Kaštieľ vo Vieske nad Žitavou. Zdroj: KPÚ Nitra.

Obr. 4. Kúria v Koniarovciach. Zdroj: KPÚ Nitra.

Obr. 5. Obnovený kaštieľ v Humennom. Zdroj: KPÚ Prešov.

Obr. 6. Kaštieľ v Borši pred obnovou. Zdroj: KPÚ Košice.

Obr. 7. Kaštieľ v Borši po obnove. Zdroj: KPÚ Košice.

Obr. 8. Kaštieľ v Michalovciach pred obnovou. Zdroj: KPÚ Košice.

Obr. 9. Kaštieľ v Michalovciach po obnove. Zdroj: KPÚ Košice.

Obr. 10. Kaštieľ v Brodzanoch. Zdroj: KPÚ Trenčín.

Obr. 11. Kaštieľ v Dubnici nad Váhom. Zdroj: KPÚ Trenčín.

Obr. 12. Kaštieľ vo Voderadoch. Zdroj: KPÚ Trnava.

Obr. 13. Jedna zo zreštaurovaných miestností kaštieľa vo Voderadoch. Zdroj: KPÚ Trnava.

Obr. 14. Obnovený pavilón kaštieľa v Chtelnici. Zdroj: KPÚ Trnava.

Obr. 15. Kúria v Bučanoch. Zdroj: KPÚ Trnava.

Obr. 16. Príklad zreštaurovaného stropu v kúrii v Bučanoch. Zdroj: KPÚ Trnava.

Obr. 17. Kaštieľ v Hlohovci. Zdroj: KPÚ Trnava.

PLÁN [OBNOVY]

B. Metodika princípov rozhodovania Pamiatkového úradu SR vo veciach stavebnotechnického /alebo reštaurátorského/ zásahu

Časť 7. Stavebná časť – typologický druh

KAŠTIELE A KÚRIE

AUTOR METODIKY

Marek Zelina

ODBORNÍ RECENZENTI

Vladimír Majtan

Pavel Gregor

Elena Sabadošová

REDAKCIA

Martin Neumann

JAZYKOVÉ ÚPRAVY

Mária Bartoš

GRAFICKÁ ÚPRAVA

Filip Horanský

VYDAL

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky

Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava

Vydanie prvé

© 2023

www.pamiatky.sk